

A gyermekvállalási tervek beteljesületlenségének okai

A magyarországi alacsony termékenység egyik fontos, jól ismert jellegzetessége, hogy mind egyéni, mind közösségi szinten a gyermekvállalási tervek, szándékok és a későbbiekben ténylegesen megszületett gyermekek száma között jelentős távolság figyelhető meg. Míg jellemzően az érintettek átlagosan két gyermeket terveznek, addig, a jelenlegi tendenciák állandósulása esetén a tényleges gyermekvállalási kedv átlagosan csupán 1,3 gyermekre lesz „elegendő”.

A gyermekvállalási vágyak és a tények közötti szakadékról több elemzés született már, mind társadalmi szinten, mind – az Életünk fordulópontjai társadalmi-demográfiai panelfelvétel adatai alapján – egyéni longitudinális adatok alapján.

A KorFa mostani számában továbbra is a fenti adatbázis adatait használjuk, de jelen esetben egy speciális társadalmi csoportot vizsgálunk meg. A jelen helyzet, és a jövőre vonatkozó tervek helyett elemzésünkben a múlttal foglalkozunk, azt a társadalmi csoportot mutatjuk be, amelynek a tagjai úgy érzik, hogy nem sikerült eredetileg tervezett gyermekvállalási terveiket megvalósítani, tehát vagy gyermektelenek maradtak, vagy kevesebb gyermeket vállaltak, mint amennyit egykor terveztek.

Úgy véljük, ennek a csoportnak a vizsgálata hasznos tapasztalatokkal szolgálhat a jövőre nézve is, ötleteket adhat abban a tekintetben, hogy különféle közpolitikai lépésekkel a fiatalabb, még gyermekvállalási korban lévő generációkban csökkenteni lehessen azon csoportok nagyságát, amelyek korlátozzák gyermekvállalási terveiket, vagy végül teljesen lemondanak azokról.

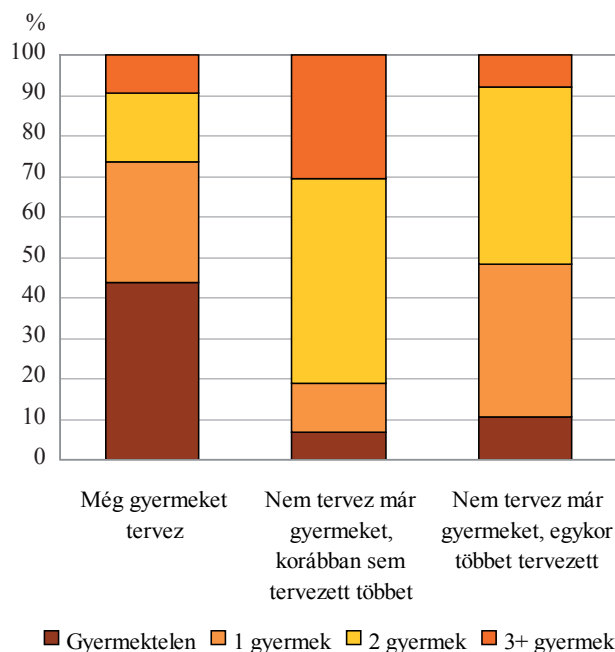
A speciális kutatási kérdésre a válaszokat egy speciális társadalmi-demográfiai alcsoport vizsgálatával kerestük: elemzésünket az Életünk Fordulópontjai vizsgálatban¹ résztvevő olyan nőkre, asszonyokra korlátoztuk, akik (a 2008/9-es III. adatgyűjtési hullám idején) 35-49 évesek voltak, vagyis termékenységi karrierjük vége felé jártak. (N=1537).

Ennek a korosztálynak mintegy 10%-a (főként a 35-39 évesek), még tervezte további gyermek/gyermekek vállalását, azonban a túlnyomó többség úgy nyilatkozott, hogy sem a közeli jövőben, sem a későbbiekben nem szeretne már több gyermeket. Ez a kilenczted két további nagy csoportra bontható. Egyfelől, azokra, akik úgy nyilatkoztak, hogy „volt az életüknek olyan szakasza, amikor több gyermeket terveztek, mint ahányat végül mostanáig vállaltak”. Az így nyilatkozók a teljes csoport bő negyedét (26%-át, n=395) tették ki. Másfelől a kérdezettek csaknem kétharmada (65%) már nem kívánt több gyermeket, és úgy érezte, hogy gyermekvállalási terveit

végül is sikerült megvalósítani. (Ez utóbbi csoportba soroltuk azt a néhány főt is, aki nem tudott vagy nem kívánt válaszolni a kérdésre.)

Az, hogy ki melyik csoportba tartozik, természetes jelentős mértékben összefügg azzal, hogy hány gyermeke is született a kérdésig. (ld. 1.ábra) A teljes sokaság átlagos gyermekszáma – a vér szerinti gyermekeket figyelembe véve – 1,9 volt. A gyermektelenek aránya 11%, az egygyermekeseké 21% volt. A kétgyermekesek tették ki az érintettek mintegy 46%-át, míg a sokgyermekesek (3 vagy több élveszületett gyermek) aránya csaknem 23% volt a körükben.

1. ábra: 34–49 éves nők gyermekvállalási terveik és gyermekszámuk szerint

¹ A vizsgálatról részletes adatok találhatóak: www.eletunkfordulopontjai.hu

Ezek az értékek a mai olvasók számára talán az első pillanatra magasnak tűnnek, de nem szabad elfelejteni, hogy elemzésünkben jelentős részben pont azokról a hatvanas években született születési kohorszokról van szó, amelyek jelentősen profitáltak a gyed 1985-ös bevezetéséből, és első gyermeküket jellemzően még a Bokros csomagot követő termékenységi visszaesés előtt vállalták².

A 35 év felett még gyermeket tervező kis csoport csaknem fele még gyermektelen, ez magyarázza, hogy az ő átlagos gyermekszámuk csupán 0,95 gyermek. Mivel 35 éves kor felett a gyermekvállalási tervek magvalósulásának már igen sokszor biológiai akadálya is van, kérdéses, hogy ezek a tervek még milyen arányban válnak valóra. Mindenesetre, ha ebben a csoportban mindenkinek születne még egy tervezett gyermeke a csoport átlagos gyermekszáma akkor sem érné el a két gyermeket.

Azok, akik úgy vélekednek, hogy sikerült korábbi gyermekvállalási terveiket megvalósítaniuk, átlagosan 2,2 gyermeket vállaltak. Igen alacsony körökben a gyermektelenek aránya – 7%, – ami arra utal, hogy ezekben a kohorszokban meglehetősen ritka jelenség a tudatos gyermektelenség. Az egygyermekesek aránya szintén igen alacsony (12%), a csoport mintegy fele (50%) kétgyermekes, illetve igen-igen magas (31%) a három vagy több gyermekesek aránya.

Az elemzésünk szempontjából legfontosabb csoport azonban azon gyermeket már nem tervező válaszadók csoportja, akik mostani nyilatkozatuk szerint egykor több gyermeket terveztek, mint ahányat végül vállaltak. Az ő átlagos gyermekszámuk 1,5, vagyis jócskán a társadalmi reprodukcióhoz szükséges 2,1-es érték alatt van. A gyermektelenek aránya ebben a csoportban sem különösen magas, csupán 10%. Igen kevesen (8%) vannak azok is, akik 3 vagy több gyermek mellett nyilatkoznak arról, hogy egykor (még) többet terveztek. Az egykor többet tervező csoport túlnyomó többsége tehát egy vagy kétgyermekes.

A gyermekvállalási tervek szerinti csoportok alakulása természetesen összefüggést mutat a családi állapottal: A még gyermeket tervezők között arányukon felül (38%-ban) képviselik magukat a nőtlenek/hajadonok, az egykor többet tervezők között az elváltak (23%), míg a terveiket megvalósítók között a házasságban élők a domináns csoport (69%).

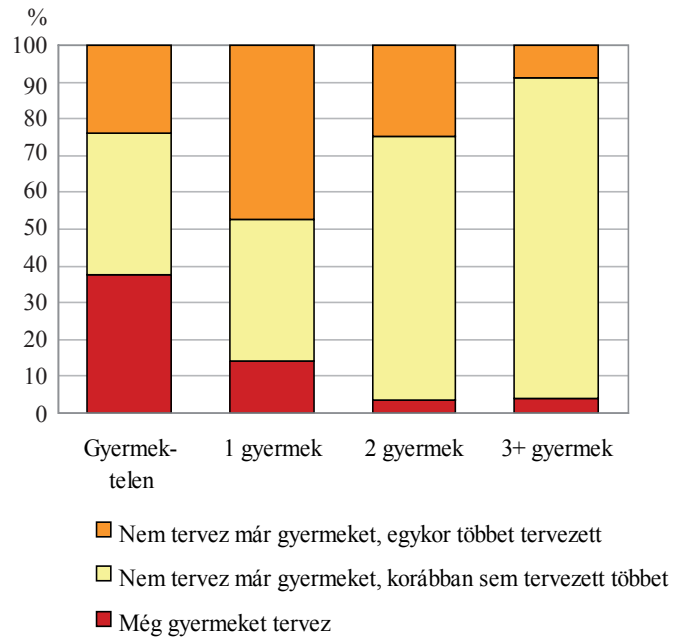
Igen érdekes, hogy összefüggés mutatkozik a foglalkozási-társadalmi helyzettel is. Ha összevetjük a terveiket megvalósítókat az azokat meg nem valósítókkal, azt tapasztaljuk, hogy az érettségizett, beosztott szellemi munkakörökben dolgozó, illetve a középvezetői munkakört betöltő hölgyek részesedése igen magas a terveiket meg nem valósítók körében. Ezek a foglalkozási-társadalmi csoportok teszik ki a gyermekvállalási terveiket meg nem valósítók többségét. Ezzel szemben a fizikai munkakörökben dolgozók átlag feletti arányban számoltak be terveik megvalósulásáról.

Az iskolai végzettség szerinti megosztás tovább árnyalja a képet: Kiderül, hogy a szellemi munkakörökön belül is általában a főiskolát végzettek 'sikertelenségi aránya' kiemelkedő, az egyetemét végzettek esetén nem figyelhető meg kiugró érték. Ehhez hasonlóan azt figyelhetjük meg, hogy a középfokú végzettségű csoporton belül sem egyenletes a megosztás: a szakközépiskolai érettségit szerzett, technikumban végzett

hölgyek között lényegesen többeknek nem sikerült terveiket megvalósítani, mint a hagyományos gimnáziumi érettségivel rendelkezőknek.

Ha módosítunk a megfigyelés perspektíváján, és a gyermekvállalási tervek szerinti csoportokat a gyermekszám szerint közelítjük meg (2. ábra) felfedezhetjük, hogy az egygyermekeseknek csupán a 39%-a elégedett helyzetével, 14%-uk további gyermeket tervez, 44%-uk egykor több gyermeket tervezett. Érdekes, hogy a kétgyermekesek körében is 25% azok aránya, akik úgy emlékeznek, hogy egykor több (jellemzően nyilván három) gyermeket terveztek. A vizsgált korcsoportok esetén tehát azt lehet megállapítani, hogy az igazi probléma az első gyermekről a másodikra való továbblépés esetén jelent meg, de nem elhanyagolható azon három gyermeket tervezők aránya sem, akik végül „csak” két gyermeket vállaltak.

2. ábra: 34-49 éves nők gyermekszámuk és gyermekvállalási terveik szerint

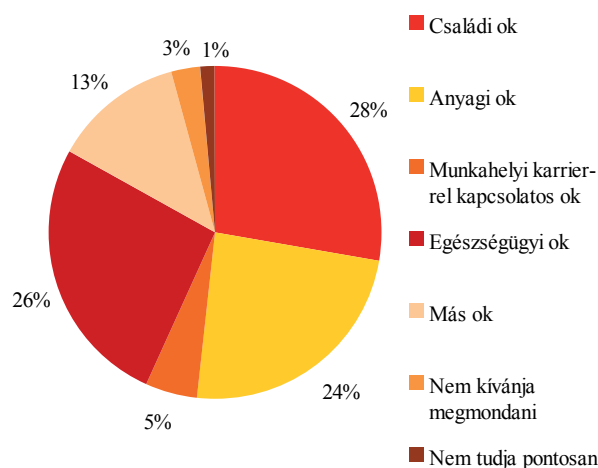

De mi az oka a gyermekvállalási tervek lefelé való korrekciójának? Hogyan emlékeznek vissza az érintettek, miért is módosultak gyermekvállalási terveik? A kérdőívben hét válaszlehetőséget kínáltunk fel számukra. Ezek: családi ok (pl. házassága megromlott), anyagi ok (pl. kicsi volt a lakás), munkahelyi karrierrel kapcsolatos ok, egészségügyi ok, más ok, nem kívánja megmondani, nem tudja pontosan.

A legtöbb válaszadó, a csoportba tartozók mintegy 28%-a családi okot jelölt meg. A második leggyakoribb válasz az egészségügyi ok volt (26%). Anyagi okot 24% jelölt meg. Egyéb, a fentiekben fel nem sorolt okot 13% nevezett meg, míg a másik három válaszlehetőséget kevesen választották: munkahelyi ok 5%, nem kívánja megmondani 3%, nem tudja megmondani 1%. (3. ábra)

² A KSH teljes körű adatai szerint a legmagasabb gyermekvállalási kedv az 1962-es évfjártot jellemezte, az általuk átlagosan vállalt 1,98 gyermek csúcspontnak számít, mind az ezt megelőző, mind az azt követő évfjártok ennél átlagosan kevesebb gyermeket vállaltak. Ugyanakkor még az 1967-ben született nők átlagos termékenysége is meghaladta az 1,9-et. (Ld. Demográfiai évkönyvek)

3. ábra. Miért módosultak gyermekvállalási tervei?

A különféle okok és a született gyermekek száma között nincs determinisztikus összefüggés, de azért egy-két érdekes trend kirajzolódik. Az egészségügyi ok, a gyermektelenek gyermekről való lemondása és az egygyermekesek második gyermekről való lemondása mögött húzódik meg átlag feletti eséllyel. Természetesen nem tudjuk, hogy ezen ok mögött pon-

tosan milyen arányban húzódik meg az, hogy az érintettek túl idős korban próbálták megvalósítani gyermekvállalási terveiket, és emiatt biológiai értelemben „kifutottak az időből”, de ennek aránya feltehetően igen magas lehet.

Az egészségügyi okkal szemben anyagi okból átlag feletti arányban mondtak le a szülők a többedik, elsősorban is a harmadik és még további gyermekről. Ez az adat arra utal, hogy a harmadik gyermek vállalásának kiemelt anyagi támogatása elvileg valóban hangsúlyosan hozzájárulhat a gyermekvállalási tervek megvalósulásához. Noha a munkahelyi karrierrel kapcsolatos okot igen kevesen választották, talán nem véletlen, hogy ennek a kis csoportnak a többsége kétgyermekes nő volt, aki a harmadik gyermekről mondott le „munkahelyi karrierrel kapcsolatos” ok, okok miatt. Ma Magyarországon feltehetően két gyermek még nem feltétlenül veszélyezteteti a nők karrierterveit, három gyermek mellett azonban már a munkaerő-piaci jelenlét is nehézkes.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a gyermekvállalási tervek meg nem valósulásának visszatekintő perspektívából való vizsgálata bővítheti ismereteinket erről a fontos jelenségről, és az eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy a tervek meg nem valósulásának okai családmérettől és társadalmi helyzetétől erőteljesen függenek, így javulást is csak összetett eszközöktől várhatunk.

Kapitány Balázs

kapitany@demografia.hu

Figyelem!

Aktuális hírekért, információkért látogassa meg az NKI honlapját: www.demografia.hu; illetve „lájkolja” az intézetet a Facebookon.

A honlapon felhasználónév és jelszó megadásával érdeemes regisztrálnia is, ez több előnnyel jár:

1. A regisztrált látogatóknak lehetőségük van e-mail-ban értesítést kérni arról, ha:

- megjelenik egy új magyar nyelvű NKI-s kiadvány
- megjelenik egy új angol nyelvű NKI-s kiadvány
- az NKI nyilvános rendezvénye zajlik (előadás, konferencia, sajtótájékoztató, stb.)

2. A regisztrált látogatók hozzáférhetnek olyan kiadványokhoz is, amelyek nem érhetőek el a honlap nem regisztrált látogatói számára. Így például letölthetik a legfrissebb Kutatási Jelentés-t, vagy KorFa népesedési hírlevél aktuális számát.

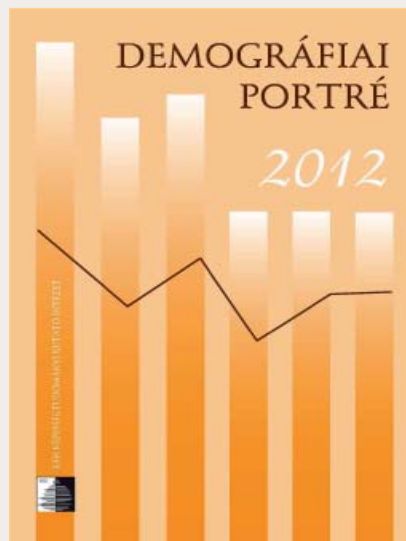
3. A regisztrált látogatók az 'Intranet' menüponton keresztül hozzáférhetnek az NKI intranetes anyagainak (vi-taanyagok, tervezetek, stb.) egy részéhez, megnézhetik a honlap látogatottsági adatait, stb.

4. A regisztrált felhasználók esetenként speciális engedményekkel rendelhetik meg az NKI nyomtatott kiadványait.

MEGJELENT!

Megjelent a 2012 évi Demográfiai Portré

Jelentés a magyar népesség helyzetéről

Regisztrált felhasználók számára a teljes kötet elérhető a www.demografia.hu honlapon.

Az közvélemény által ideálisnak tartott gyermekszám változása

A Népeségtudományi Kutatóintézet lakossági adatfelvételeiben évtizedek óta vizsgálja a lakosság gyermekszám-preferenciáit. Az ideális gyermekszámról meglévő lakossági normákat hagyományosan az „Ön szerint általánosságban hány

gyermek ideális egy családban?” kérdésre adott válaszokkal mérjük. Noha az erre a kérdésre adott válaszok eltérhetnek – és jó néhány esetben el is térnek – attól a gyermekszámtól, amelyet a kérdezt a saját magas számára tervez, a kérdésre adott válaszok vizsgálata nem érdektelen, ugyanis a kutatási eredmények szerint az egyéni gyermekvállalási tervek kialakításában a normák is jelentős szerephez jutnak.

18–50 év közötti férfiak és nők véleménye a család ideális gyermekszámáról, 1974–2009 (% és átlag)

Év	Esetszám*	Ideális gyermekszám (%)					Összesen	Átlag
		0	1	2	3	4+		
1974**	2 586	0,1	0,4	31,2	56,0	12,2	100,0	2,76
1987	1 422	0,3	3,8	58,8	34,4	2,7	100,0	2,40
1994	855	0,5	5,7	61,6	30,0	2,1	100,0	2,28
2001	9 432	2,0	12,1	65,8	18,6	1,5	100,0	2,06
2009	1 486	3,3	16,8	63,6	14,7	1,5	100,0	1,96

* Tisztított adatok, az „egyéb” vélemény és a „nem tudja” válaszok nélkül. Ezek aránya évjáratonként 1–4% között van.

** 1974 = 18–45 évesek.

Az átlagok erőteljes csökkenést mutatnak: a 70-es évek közepén az ideálisnak tartott gyerekszám még jóval közelebb volt a háromhoz, mint a kettőhöz, mivel az érintettek többsége 3 gyermeket gondolt ideálisnak. A következő évtizedekben a kétgyermekes családmódel ideája dominált, de az átlagos értékek folyamatosan csökkentek. A 2009-es adatfelvétel szerint az ideális gyermekszám már nem érte el az átlagos kettes értéket, és az egy gyermeket ideálisnak tartók aránya meghaladta a három gyermeket preferálókét.

Az adatok arra mutatnak, hogy az ideális gyermekszám átlaga követi a termékenység csökkenését: a fiatalabb generációk által ideálisnak tartott gyermekszám átlaga többnyire alacsonyabb, mint szüleik generációjának tényleges termékenysége volt.

S. Molnár Edit

Részletesebben lásd: Pongrácz Tiborné (szerk) A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai KSH NKI Kutatási jelentés 91.

Tisztelt Olvasónk!

A KorFa korábbi számai letölthetők a www.demografia.hu oldalról.

Felhívás könyvtárak, internet-hozzáféréssel nem rendelkező olvasóink számára!

A KorFa hagyományos, **nyomtatott, postai úton terjesztett változata** továbbra is rendelhető. Ilyen igényét jelezze

Kardulesz Ferencnél a fővárosi 345-6664-es telefonszámon, vagy a szerkesztőség az impresszumban megtalálható egyéb elérhetőségein.

A kiadvány szövege és ábrái **továbbszerkeszthető formátumban** igényelhetők Kapitány Balázs szerkesztőtől a kapitany@demografia.hu e-mail címen.

KorFa – népesedési hírlevél
Szerkesztő: Kapitány Balázs kapitany@demografia.hu
Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
Cím: 1024 Budapest, Buday László utca 1-3.
Terjesztő: Várnainé Anek Ágnes anek@demografia.hu
Telefon: 06-1-345-6557 Fax: 06-1-345-1115